

A TUDOMÁNYOK EGYSÉGE ÉS AZ EGYETEM EGYSÉGE.

Elnöki megnyitó a M. Paedagogiai Társaság 1926 okt. 16-án tartott ülésén.

Porbasujtottságunknak ebben a szomorú korszakában a nemzet életének úgyszólván csak egy területén villan meg néhány fény sugar: a kultúra birodalmában. A nemzet szívós művelődési akarata gazdasági elesettségünk dacára egyre újabb és újabb intézményeket teremt, amilyenekre a béke boldog korszakában sem gondolt, vagy régebbi intézményeink kereteit kitágítja, hiányait pótolja s beléjük új szellemet lehel. A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló *népiskolák* létesítéséről és fenntartásáról szóló törvény rövid idő alatt lehetővé teszi, hogy a főkép tanyákon lakó magyarság fiai ezer új tanteremben szerezzék meg a műveltség elemeit, melyektől mindmáig iskola híján apáik meg voltak fosztva. A törvényhozás előtt fekszik az a törvényjavaslat, mely minden község számára, melyben a lakosság lélekszáma 5000-nél nagyobb, négyosztályú polgári iskolát biztosít. Az ország megcsonkítása előtt a mai Magyarország területén 269 polgári iskola volt, ma már 412 van. Az új *középiszkolai* törvény a modern művelődési javak nagyobb mértékű megszerzését teszi lehetővé, aminek egyik szellemi biztosítója a középiszkolai tanárképzésnek a törvénytől megszabott új rendje. Az *egyetemi és főiskolai* oktatásügy terén különösen fölemelő a nemzet áldozatkészsége: a debreceni egyetemnek a háború alatt megindult nagyszabású építkezése befejezéséhez közeledik; a Pozsonyból és Kolozsvárról száműzött egyetemek méltó otthonra találtak; Szegeden új fényes városrész emelkedik a természettudományi és az orvosi kar számára. Mintegy kétezer szegénysorsú egyetemi hallgató talál otthonra a négy egyetemi városban az állam, a társadalom és a felekezetek jóvoltából fiú- és leánykollégiumokban, melyek tanulmányaik nyugodt folytatását biztosítják. A tehetséges, fiatal tudós nemzedéknek a szellemi élet nagy nyugati metropolisáiban *Collegium Hungaricum*-ok vagy nagyszámú ösztöndíjak teszik lehetővé tanulmányai elmélyítését s az európai tudományos életbe való bekapcsolódását. Egészen friss élet kering nagy nemzeti közgyűjteményeink ereiben, mióta az 1922: XIX. t.-cikk önkormányzattal bíró Országos Magyar Gyűjteményegyetembe foglalta össze őket. Tudományos életünk számos téren hirtelen lendületnek indul: a Magyar Történelmi Társulat hatalmas sorozatát teszi közzé legújabbkori történetünk anyagának; a természettudományok fejlesztéséről tudósaink napokon keresztül kongresszuson tanácskoznak, ezek javaslatait pedig maga a tör-

vényhozás akarja egy Országos Természettudományi Tanács intézményes keretében végrehajtani. A tavasszal benyújtott s tárgyalás alatt lévő törvényjavaslat az elméleti és alkalmazott természettudományok kutató és tanító munkájának támogatása céljából Országos Természettudományi Alapot óhajt létesíteni, mely az állami költségvetésben biztos fedezetet nyer. A törvényjavaslat a svábhegyi csillagvizsgáló, a tihanyi biológiai intézet, az Országos Természettudományi Múzeum, az Országos Növénykert mellett a budapesti és szegedi egyetemet a természettudományi kutatás és oktatás célját szolgáló egész új épületsorozattal ajándékozza meg.

Mindez a nagyszabású tudománypolitikai tervezet másfél évtizeddel ezelőtt, a béke nyugodt és bőséges napjaiban is, szinte utópiaszzerűen hangzott volna: ma a magyar tudományos és tanügyi világot csak hálával és büszkeséggel töltheti el, önértetét és a magyar jövőbe vetett hitét csak fokozhatja. Azonban amilyen fölemelő s természettudományi intézményeink jövő fejlődése előtt egészen új távlatokat nyitó intézkedéseket tervez az utóbb említett törvényjavaslat, éppoly aggodalmat kelthet az a terve, mely a budapesti egyetemnek alapítása óta egységes bölcsészeti karát épít föl, de annál fájdalmasabb vivisekcióval kettéválasztani akarja. A törvényjavaslat 4. §-a ugyanis kimondja, hogy „a vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazást nyer arra, hogy a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészettudományi karát kettéválasztassa, hogy a kötelékéből kiveendő matematikai és természettudományi tanszékekből és a hozzájuk tartozó intézetekből és laboratóriumokból *külön matematikai és természettudományi kart alakítson*“. A részletes indokolás ezt az intézkedést azzal próbálja igazolni, hogy „az újabb fejlődés az egyetemek szervezetében az, hogy a bölcsészettudományi karokból a matematikai és természettudományi tanszékeket kivesszük és önálló karban egyesítik“. Így történt ez nálunk 1872-ben a kolozsvári, 1912-ben pedig a pozsonyi és debreceni egyetemek alapításánál is. Hasonló a helyzet Németországban, ahol az eredetileg egységes karokat több helyütt újabban kettéválasztották. Oka ennek a tudományágak specializálódása következtében a tanszékek nagy felszaporodása, másrészt az, hogy „a szellemi és természettudományi gondolkodás nagy különbsége lehetetlenné teszi az ügyek szakszerű tárgyalását.“

Ezeknek az indokoknak, ha tüzetesebben szemügyre vesszük őket, alig van súlyuk. A három vidéki egyetem bölcsészeti kara csak kényszerűség folytán született a dualizmus jegyében: Kolozsvárt nem volt teológiai kar, egy negyedik kar az egyetemnek presztizs-kelléke volt; Pozsonyban és Debrecenben szükség volt bölcsészeti karra, de kis költséggel: a bölcsészeti, nyelv- és történettudományi kar alig került többbe, mint egy jófajta gimnázium, sőt annyiba sem, mert Pozsonyban is, Debrecenben is ezt a kis kart bérelt helyiségben helyezték el. Ellenben a ter-

mészettudományi kar óriási épületbeli s egyéb felszerelést követelt volna.

Ami a Németországra való hivatkozást illeti, ott valóban több helyütt régóta ketté van választva a bölcsészeti kar. Németföldön három bölcsészeti kar típusát kell megkülönböztetnünk: 1. Az *egységes filozófiai kart*. Ilyen a hatalmas berlini (83 rendes professzorral), továbbá a bonni (51 rendes tanárral), boroszlói (52 rendes tanárral), az erlangeni, greifswaldi, hallei, az új kölni, a kielii, a königsbergi (ahol a bölcsészeti karon van a gazdasági üzemtanak, állattenyésztéstannak, gazdasági bakteriológiának tanszéke is), a marburgi, münsteri, rostocki, würzburgi. Ideszámíthatjuk az osztrák egyetemeket is, melyeken a bölcsészeti kar máig megőrizte egységét: a bécsit (54 rendes tanárral), a grácit és innsbruckit. 2. A második német bölcsészeti típus *teljes szétválasztást* mutat, még pedig *Philosophische Fakultät-ra* és *Mathematisch-naturwissenschaftliche Fakultät-ra*. Ilyen szervezetet találunk az új frankfurti egyetemen, továbbá a freiburgi (i. Br.), göttingai, új hamburgi, heidelbergi, jénai és tübingai egyetemeken. Számuk tehát viszonylag kevés. 3. Végül a harmadik szervezeti típus a müncheni, lipcei és giesseni egyetemen található: a karnak egységes címe van: *Philosophische Fakultät*, de két *Abteilungra* vagy *Sectionra* oszlik: I. *Philologisch-historische Abteilung* és II. *Mathematisch-naturwissenschaftliche Abteilung*. Ezen kari szakosztályoknak külön dékánjuk van s az egyetemnek rectort is adnak.

A német egyetemek szervezete tehát azt mutatja, hogy a 23 egyetem közül 13-on a bölcsészeti kar egységes maradt, 7-nél külön karra oszlott, három egyetemen pedig két szakosztályra különült. Minthogy Németországban az összeomlás óta nagy egyetemi szervezeti reformok mentek végbe, szempontunkból nem érdektelen ezekre figyelmet fordítanunk. A reformot a szociáldemokrata *Haenisch* miniszternek (aki a középiskolákban a diáktanácsoknak pedagógiai s nemzeti szempontból eléggé el nem ítélt rendszerét vezette be) 1919 május 17-én a porosz egyetemekhez és főiskolákhoz intézett leirata indította meg, melyet a mostani porosz közoktatási miniszter, *C. H. Becker*, mint államtitkár fogalmazott meg (Gedanken zur Hochschulreform. 2. kiad. 1920. függelékében a rendelet olvasható). Ez a rendelet azért is figyelemreméltó, mert abban a forradalmi radikális korszakban is bölcsen hangoztatja, hogy az egyetemek szervezeti és egyéb reformja csakis az *egyetemekkel egyetértőleg* szabályozható; a minisztérium „a tudomány szellemét nem akarhatja közigazgatási rendszabályokkal befolyásolni”; „a német tudományt, ha valóban reformra szorulna, csakis *belülről*, az *ő képviselőinek és nem miniszteri rendeleteknek kell átálakítania*“ (i. m. 67—68. ll). A porosz miniszter reformjavaslat-tervezetét közölte az egyetemekkel s ezek véleményét várta. A minisztérium az egyetemek képviselőivel évekig tanácskozott,

míg végre közös megegyezés alapján 1923 tavaszán adta ki a *Grundsätze einer Neuordnung der preussischen Universitätsverfassung*-ot, mely az egyes egyetemek különleges viszonyainak figyelembevételét hangsúlyozottan kiemeli. Jellemző, hogy amikor ezekre az alapelvekre vonatkozó rendelet kiadására a porosz államminisztérium a miniszter javaslatát elfogadta, a filozófiai karok kettéosztására csak úgy hatalmazta fel, ha a miniszter előbb az illető kart meghallgatta (L. Magyary Zoltán: A felsőoktatás és tudományos élet a háború után Németországban és Ausztriában, 1924. 14. l.).

Úgy látszik azonban, miután a miniszter meghallgatta őket, nem igen sietett a bölcsészeti karok szétválasztásával: a karok majdnem mind ragaszkodtak eredeti egységükhöz. Az új kölni egyetem egyenesen így alakult meg egységes bölcsészeti karral. De legjellemzőbb, hogy a berlini egyetem filozófiai kara, melyen 33 ordinárius van, ott a porosz minisztérium székhelyén, a német tudományos élet legnagyobb gócpontjában, továbbra is szívesen megmaradt eredeti egységében.

S ez éppen a berlini egyetemen, melyet *W. v. Humboldt* alapított, amelyen *Fichte*, *Hegel*, *Schelling*, *Schleiermacher* tanított, igen jól érthető. Hisz alapítói, első szervezői és tanárai, a most említett filozófusok, a legmélyebben át voltak hatva a minden tudományos gondolkodás organikus egységének tudatától. Éppen a tudás szintetikus egységéről való elméletüket tükrözte vissza az új egyetem egységéről való felfogásuk is. Jól látják a filozófiai karnak az egyetemen éppen az egység nevében betöltött szerepét. A német egyetemalapító idealisták az igazi egyetemet mint tudományos testületet, éppen a filozófiai karban hajlandók látni, míg a többi karokat szakiskoláknak (*Spezialschulen*) tartják, melyeket az állam a maga szükségleteire alapított és gyámolít: „csak ez az egy fakultás tartalmazza — mondja *Schelling* — a tudomány teljes természetes organizmusát, ellenben a többi három kar a maga egységét nem közvetlenül az ismerésben bírja, hanem valamely külső gyakorlati foglalkozásban, s ami ehhez szükséges, a különféle diszciplínákból szedi össze”.

A német idealizmus összeomlása után a tudás egészének, szerves egységének tudata is mindjobban elhomályosul. Az egyes tudományok csak a maguk egyes részletproblémáival foglalkoznak s megfelelkeznek a többi tudományokkal való szerves egységükről és összefüggésükről. A pozitívizmus tudomány-programmja a tudomány emberét szinte gyári szakmunkássá fokozza le, a tudományok falanszter-rendszerébe állítja, ahonnan *Madách* Ádámja e szavakkal menekül:

„Mi a tudvágyat szakhoz nem kötök,
Atpillantását vágyjuk az egésznek ...
A tudománynak gazdag ágai
Egy organismus sok külön vonása,
Együtt igéző csak.”

Madáchnak ezek a mély szavai, melyek a német idealizmus tudománykonceptiójában gyökereznek, legszebben indokolják ma is a bölcsészeti kar egységének elvi alapját. A pozitívizmus ellaposította a berlini, bonni, borszlói egyetemek megszervezőinek a tudomány egységéről s ennek megfelelően az egyetemnek egységéről is megalkotott mély fogalmát. A tudomány a pozitívizmus hatása alatt, és pedig talán nem is annyira a *Comte* és *Mill* régebbi pozitívizmusának befolyása alatt, mely még a tudományok *hierarchikus* összefüggését legalább kiemelte, hanem egy újabb, *anarchikus* pozitívizmus hatása alatt a legszélsőbb lelketlen *specializmusba* tévedt. Ez az egyesbe belevesző, se jobbra, se balra nem néző, egyoldalú mikrologikus irányzat, a tudománynak ez a gyárszerű üzeme, az egyetem egységét is szétfeszíteni, az egyetemet az egyes tudományos diszciplínák és aldiszciplínák műhelyének minden belső összefüggés nélkül egymás mellé rakott, egymásról nem tudó aggregatummá lefokozni törekszik. Így az egyetem, mely már újabb névével, az *universitas scientiarum*-mal is a tudás szerves egységét képviselte, szakiskolák koordinációjává törpül: oly épületté, melynek minden szárnya más és más stílusban készült, melyet semmiféle álláspontból sem lehet egységesnek látni. Az egyetemi karoknak külön szakfiskolákká való szétzülésével szemben az egységes filozófiai karnak jelentősége éppen abban rejlik, hogy a tudományos munkaközösség elvét, a tudományos munka *egységének* tudatát, a tudománynak mint *egésznek* célját képviseli és megőrzi; nem engedi, hogy az egyetem szakiskoláknak csupán külső adminisztratív keretek által összetartott korszává essék szét, melyben a folytonos differenciálódást már semmiféle integrálódás nem ellensúlyozza.¹

A bölcsészeti kar tehát már ezen tudományelméleti és tudománypolitikai szempontból is szívósan ragaszkodik eddigi hagyományos egységéhez, mert úgy érzi, hogy fennebb jellemzett hivatását igazán csak így tudja betölteni. De a tervezett kettévágás ellen szól éppen a mai gondolkodás koráramlata is; mely a pozitívizmus nyomán beállott specialista anarchia közepett mindenfelé *szintézist*, a magasabb egybefogó kategóriák uralmát, a szellemi szétesés megakadályozását követeli. Ma ezzel az egységes szintétikus szellemi áramlattal szembe szállni, s azt is, ami az egyetemen a tudás egységét még képviseli, darabokra törni, modern törekvésnek aligha, legfeljebb anakronizmusnak volna minősíthető. A franciák, akiknek egyeteméin a bölcsészeti kar éppen a pozitívizmus korában *faculté des lettres* és *faculté des sciences*-ra szakadt, maguk is többször panaszkodnak a teljes elszakadás szellemi hátrányai miatt. A német gondolkodók közül sokan fájjalják a filozófiai

¹ L. Ed. Spranger: Wandlungen im Wesen der Universität seit 100 Jahren 1913. 23—25. l. V. 6. a pozsonyi egyetem bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi karának 1918. márc. 17-i megnyitáskor tartott dékáni beszédemet: A bölcsészettudományi kar jelentősége a tudományegyetemen. Pozsony, 1918.

karnak egypár egyetemükön újabban végbevitt szétदारabolását. *Speiser András* német matematikus nemrég megjelent könyvében (Klassische Stücke der Mathematik. 1925) kiemeli, hogy munkájában mennyit köszön a filológusok támogatásának s fájdalmas szemrehányással hangsúlyozza, milyen sokat vesztett a matematika a filozófiai karnak kettéválasztása által. (Idézi a *Historische Zeitschrift*. 1926. 134. köt., 1. füzet, 41. l.)

De maga a szóbanforgó törvényjavaslat indokolása is igen helyesen s tiszteletreméltó lelkesedéssel harcol a fakultáspartikularizmus ellen, mely szerinte „a legélesebb ellentétben van a nagy egyetemi gondolattal, mely abban áll, hogy *universitas docet omnia*, hogy az egyetem nagy egész, melynek karai csak adminisztratív válaszfalat jelentenek”. „Az elkülönülés az egyetem egységét felbontja — állapítja meg továbbá az Indokolás — és a karok szakiskolákká süllyednek” (10. l.). Az egyetemnek ezt a sajnálatos dekompozícióját azonban a törvényjavaslat maga is előmozdítja, amikor 4. §-ában az eddigi egységes bölcsészeti kart ketté akarja vágni s így az egyetem szervezetében újabb, fölösleges „adminisztratív válaszfalat” emelni. *Mennyire fejleszti a karnak ez a kettéválasztása a természettudományokat?* Mi szükség van ilyen új „adminisztratív válaszfalra”, amikor a mai egységes szervezet mellett is soha semmiféle fennakadás, zavar vagy hátrány sem támadt a természettudományokra nézve? *A kar természetbúvár tagjai is egyhangúan amellett foglalnak állást*, hogy a kar ne választassék ketté. Ez egyben ragaszkodás a magyar tudományosság egyik legkimagaslóbb alakja, *báró Eötvös Lóránt* szelleméhez, aki, midőn 1912-ben ilyen szétदारaboló indítvány került vitára, hevesen tiltakozott ellene. A természettudományok képviselői sem 1912-ben, sem pedig ma nem óhajtanak kiszakadni abból a lelki közösségből, mely őket s a filozófiai, nyelvi és történettudományi szakok képviselőit őszinte tisztelettel s kölcsönös szeretettel egybefűzi. Az utóbbiak szellemi habitusára jótékonyan hat a természetbúvárok exaktsága s a tények abszolút tiszteletéből fakadó induktív szelleme, viszont a természettudományok képviselőire a filológusok-hisztórikusoknak az emberiség és a nemzet lelki-történeti eredményei elemzéséből támadó felfogása a szellem hatalmáról az anyagi természet és technika egyoldalú kultuszával szemben. A kettészakított karok belső életét ennek a kölcsönös szellemi egyensúlyozásnak hiánya tetemesen megbénítaná s a tudományok organikus egységét visszatükröző szervezetének megbomlásával a kölcsönös szellemi megtermékenyülésnek útja volna vágva.

A törvényjavaslat azt hangsúlyozza főérvül, hogy az egységes bölcsészeti karra „a szellemi és a természettudományi gondolkodás nagy különbsége lehetetlenné teszi az ügyek szakszerű tárgyalását, mert számos esetben olyanok szavazata van többségben, akik nem tárgyi, hanem személyi szempontok szerint foglalnak állást”, főképp a tanszékekre való jelölés kérdé-

sében. Őszintén megvalljuk, hogy ezt mi, a kar tagjai, sohasem tapasztaljuk, ilyesmiről soha egyikünk sem panaszkodhatott. Sőt éppen az a körülmény, hogy minden olyan testületben, melyben tisztán szakemberek vannak, könnyen kifejlődik a klikkrendszer, s a tudósoknál, ennél a *genus irritabile vatum*-nál fejtét annyira könnyen felütő féltékenység és irigység szelleme (Schopenhauer szerint az egyetemek műzsája az *Invidia*), igen üdvössé teszi, ha a szakjuk szerint egymástól távolabb álló tudósok egymásra mérséklő, tárgyilagosságra szorító hatással vannak.

De említi a törvényjavaslat a *budapesti bölcsészeti kar nagy népességét* is, mely indokolná a szétdarabolást. Amde a berlini egyetemen 83, a bonnin 51, a boroszlóin 52 ordinárius (emellett több extraordinárius) egészen békésen megfér egymással s amikor a porosz minisztérium tervezete arra sarkálta őket, hogy kettéváljanak, egyik sem fogadta el az ajánlatot.

Mindebből következik, hogy sem a német egyetemek példája, sem a kar eddigi szervezetében esetleg rejlő hiányok, vagy ebből fakadó szükségletek, sem az érdekelt kar jól megfontolt akarata, melyet az egész egyetem egyhangú állásfoglalása is erősít, nem kívánja a természettudományoknak a kettéválasztás árán képzelt fejlesztését. Sem elméleti, sem gyakorlati indítók egyáltalában nincsen rá: sőt mindkettő éppen az egység fenntartását követeli. Jól mondja Poroszország volt közoktatási minisztere, *Otto Boelitz*, egyik tanulmányában: „Nagy történeti intézményeket, amelyek mint az egyetemek gyökereikkel egészen mélyen nyúlnak be a mult talajába, a valóságban nem lehet programok szerint megváltoztatni, legyenek bár ezek elméletileg akármily megtámadhatatlan gondolatrendszerek szerint megalapozva“. (Preussisches Bildungswesen. 1924, 128.) Mint láttuk, a bölcsészeti kar kettéválasztásának gondolata távolról sincsen valami elméletileg meg nem támadható gondolatmenet szerint logikailag igazolva.

Abban a reményben, hogy ennek a nagyszabású és a mai kultúrpolitikai irányzat egyik legtermékenyebb törvényjavaslatának itt vitatott pontja mégsem kerül törvénytárunkba s hogy a budapesti egyetem bölcsészeti kara szervezetében és tanulmányi körében továbbra is az elméleti tudományok egész *globus intellectualisát* tükrözheti, anélkül, hogy ez az egységes gömb két féltékére robbanna szét, mai ülésünket megnyitom.

KORNIS GYULA.